

ТМ	Г. XXIV	Бр. 1-2	Стр. 9 - 20	Ниш	јануар - јун	2000.
----	---------	---------	-------------	-----	--------------	-------

UDK 316.42+323.27:008+323.27:316.244

Оригинални научни рад

Милан Ранковић

Примљено: 24.04.2000.

Београд

РЕВОЛУЦИЈА, ЕВОЛУЦИЈА И КУЛТУРА

Резиме

U ovom radu obavljena je globalna kritika dru{tvenih revolucija (pre svega socijalisti~kih), sa posebnim osvrtom na uticaj revolucija na razvoj umetnosti i kulture. Ideolozi i protagonisti revolucija nastojali su da usreje ~ove~anstvo nasilnim putem, uz ogromne `rtve, kidaju}i prirodne tokove i preska~u}i nezaobilazne faze razvoja dru{tva. Sfera duhovnog stvarala{tva, kultura i umetnost, najve}i su gubitnici u dru{tvenim revolucijama. Iskustva razvoja dru{tva u dvadesetom veku sugeri{u op{ti zaklu~ak da je dru{tvena evolucija civilizacijski i kulturno produktivnija od dru{tvene revolucije.

Klju~ne re~i: revolucija, evolucija, kultura, umetnost, kritika dru{tvenih revolucija.

Istorijsko iskustvo dvadesetog veka u ~ijem sredi{tu se nalazi nastajawe i raspad socijalizma, postavqa o{trije nego ikad pitawe stvarnog smisla i su{tinskog efekta dru{tvenih revolucija. Kritika dru{tvenih revolucija¹ ne mo`e se obaviti a da se ne dovede u neposredni odnos sa dru{tvenom evolucijom i sa problemima razvoja kulture. Pod kategorijom "dru{tvena revolucija" u ovom tekstu }u podrazumevati nasilnu promenu dru{tvenog sistema koja se, po pravilu, obavqa oru`anim

¹ Iako se kritika dru{tvene revolucije koja }e sa`eto biti obavljena u ovom tekstu, odnosi na sve dru{tvene revolucije u istoriji, zbog raspolo`ivog prostora ta kritika }e biti svedena na kritiku socijalisti~kih revolucija. Problem dru{tvenih revolucija u ovom razmatrawu samo je uslovno izdvojen iz svetskoi istorijskog konteksta u kome se nalazi. Drugi vidovi dru{tvenih sukoba zahtevaju posebne analize, koje nisu predmet ovog rada.

putem. Takvi nagli dru{tveni prevrati trebalo bi da obezbede ubrzani tok istorijskog razvoja. "Dru{tvena evolucija" podrazumeva prirodni, kontinuirani tok dru{tvenog razvoja koji se ne prekida niti se ubrzava nasilnim sredstvima i pri kome se ne preska~e nijedna od nu`nih faza dru{tvenog i kulturnog razvoja. Pod "kulturom" }u podrazumevati "skup procesa i rezultata procesa ~ovekovog materijalnog i duhovnog, individualnog i dru{tvenog stvarala{tva, pomo}u koga ~ovek mewa prirodu, dru{tvo i ~itavo svoje bi}e, s c i qem da ostvari vi{ i kvalitet `ivota"².

Pojam revolucije u marksisti~koj teoriji dru{tva decenijama je mistifikovan. Revolucija je predstavqana kao pokreta~ka snaga dru{tva koja je ve} po definiciji pozitivna u svim svojim komponentama. Ona ubrzava istoriju. Ona je osnovni energetski izvor dru{tvenog razvoja. Zami{qena je kao organizovani pokret masa voljen qudima najnaprednije svesti. Nijedna revolucija nije mogla bez vo}a. I vo}a kao istaknutih pojedinaca, i vo}stva pojedinih klasa i rukovo}ewa od strane pojedinih partija nad ~itavim dru{tvom. Pojedinaac je posmatran kao amorfni materijal koji se silom usmerava u `eqenom pravcu. Revolucija koja sebe predstavqa kao organizovani dru{tveni skok ka progresu, ne mo`e bez nasiqua. Revolucija nasiquem navodi qude na put ka sre}i. Uteruje ih bi~em u sre}nu budu}nost. Pojam socijalisti~ke revolucije pretpostavqa sre}nu budu}nost kao ne{to izvesno, neproblemati~no. Koliko god je savremenost u dru{tvima u kojima je izvo}ena socijalisti~ka revolucija bila nezadovoqavaju}a, a pro{lost ~esto sramna, utoliko je vi{e budu}nost prikazivana kao svetla, sre}na i neizbe`na. U takvoj koncepciji dru{tvenog razvoja koja progres zasniva samo na energiji revolucionarnih skokova, ima ne~ega neprirodnog i protivre~nog. Ta koncepcija potcewuje prirodno vreme koje je neophodno za sazrevawe odrejenih civilizacijskih dostignu}a. Praksa svih socijalisti~kih revolucija u dvadesetom veku pokazala je da su i nesumwiva dostignu}a koja su u pojedinim komponentama dru{tveno-ekonomskog `ivota socijalisti~kih zemaqa postignuta - velikim delom ostala ve{ta~ka, a vreme je pokazalo da te zemqe nisu bile sposobne za trajno i teme}no autoreprodukovawe. ^im se wihov ekonomski sistem suo~io sa o{trijom ekonomskom i vojnom konkurencijom velikih kapitalisti~kih zemaqa, po~eo

² Milan Rankovi}: Op{ta sociologija umetnosti, Zavod za uxbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996, str. 13.

je da se uru{ava. Ubrzano osipawe rezultata postignutih u prethodnom periodu socijalisti~kog razvoja, pokazalo je u vreme raspada Sovjetskog Saveza i Jugoslavije da ti rezultati nisu bili definitivno ukoreweni, da nisu postali nepovratni. Oni nisu nastali prirodnim sazrevawem nego su nametnuti ve{ta~ki izazvanim uslovima.

Pripremawe i izvo{ewe revolucija pretpostavqa i name{e formirawe strogo hijerarhizovanih organizacija (naj~e{e tajnih) ~iji su pripadnici podre{eni nare{ewima na jedan apsolutan na~in. Ta podre{enost podrazumeva spremnost na vr{ewe najstra{nijih zlo~ina u ime organizacije. Time se ostvaruje moralni paradoks koji je zajedni~ka karakteristika svih takvih organizacija: u ime moralnih ideala ~ine se krajwe nemoralni postupci. U ime najvi{eg dobra - najni{e zlo. U revolucionarnim organizacijama se prakti~no ukida individualna sloboda. Revolucionari postaju puka sredstva za ostvarivawe ciljeva koje su drugi odredili i koje stalno i na nov na~in operacionalizuju. Pojedinci se (ukoliko nisu vo{e) svode na {rafowe mehanizma. Fanatizam samo`rtvovawa i podre{enost hijerarhiji u revolucionarnim organizacijama je mnogo ve{a nego u vojsci, policiji i dr`avnom aparatu. Revolucionarne organizacije se ~esto svode na teroristi~ke organizacije. Takve organizacije su se formirale u drugoj polovini devetnaestog veka u carskoj Rusiji. Wihovi pripadnici obavili su niz atentata, me{u kojima i ubistvo ruskog cara Aleksandra Drugog. Duboku psiholo{ku i moralnu analizu ruskih teroristi~kih grupa dao je Dostojevski u romanu "Zli dusi", anticipiraju}i osnovne karakteristike svih terorista dvadesetog veka.

Nastanak socijalisti~kih revolucija inicirala je teorija dru{tva. Najzna~ajnji tvorac osnova teorijskog modela revolucionarne promene dru{tva bio je Karl Marks, a najefikasniji realizator revolucionarne prakse koja je omogu}ila formirawe prve socijalisti~ke dr`ave bio je Vladimir I{iq~Lewin. To su, naravno, samo dve kqu~ne li~nosti u mno{tvu teoreti~ara razli~itog stru~nog profila koji su pripremili svest pripadnika odre{enih slojeva dru{tva za revolucionarne promene, a svima wima je, bar prema deklaracijama, osnovni cilj bio - boqe dru{tvo i sre}niji pojedinac u wemu. Posle raspada socijalizma do{lo je i do ubrzane demistifikacije ne samo Staqina i ostalih surovih egzekutora revolucije, ve{ i nekada nedodirqivih svetiwa - Marksa i Lewina. Demistifikacija Marksa nije dala tako spektakularne rezultate, kao demistifikacija Lewina. Posle otvarawa tajnih arhiva sovjetske policije, iako ni svi oni jo{ nisu dostupni, dokazano je

da je i Lewin doneo brojne odluke koje su imale nesumwivo zlo~ina~ki karakter. O tome posebno svedo~i Dmitrij Volkogonov u kwizi "Lewin, politi~ki portret"³.

Danas mnogi tragaju za istorijskim krivcima za situaciju u kojoj su se na {li gra|ani socijalisti~kih dru {tava na kraju dvadesetog veka. Naj~e { }e se name}e pitawe: da li je Marks kriv za Lewinovu istorijsku praksu? Moj odgovor se mo`e u~initi paradoksalnim. Ja smatram da on i jeste, i nije kriv.

Sa stanovi {ta jedne objektivne, neostra { }ene i politi~kim jednostranostima neoptere}ene analize moglo bi se re}i da Marks, koji je nesumwivo veliki mislilac devetnaestog veka, ne mo`e biti kriv za sve ono {to su drugi, pa i Lewin, u~inili u slede}em veku u ime wegove teorije. Marks je, verovatno, jedini teoreti~ar dru {tva u istoriji ~ija je misao navela toliki broj qudi da wegovu teoriju poku {aju da primene u praksi. U tom smislu on bi mogao biti posredno odgovoran za to {to je bio suvi {e ubedqiv. U odbranu Marksa mo`e se uzeti i jedan krucijalni argument: nijedan od revolucionara koji su nastojali da primene u praksi wegovu viziju socijalisti~kog dru {tva kao predvorja komunisti~kom, nije se dosledno pridr`avao wegove teorije. Neke od wenih fundamentalnih pretpostavki bile su izneverene ve} na po~etku. ^ak je i Marksov deklarativno najverniji u~enik Lewin u praksi postao revizionista wegove teorije, iako se sam demonstrativno suprotstavqao drugim revizionistima. Osnovno odstupawe od Marksovih pretpostavki za nastanak socijalizma sastoji se ve} u tome {to je Lewin zapo~eo revoluciju sa namerom da izgradi socijalizam u zemqi koja je bila privredno mawe razvijena nego druge zapadnoevropske zemqe toga vremena, a pre svega Engleska. Marks je pretpostavqao da do socijalisti~ke revolucije i razvoja socijalisti~kih dru {tava mo`e do}i samo u najrazvijenijim kapitalisti~kim zemqama, i to ne samo zbog toga {to su u wima klasne protivre~nosti najzao {trenije, ve} i zato {to su u najrazvijenijim zemqama najrazvijenije proizvodne snage. Nasuprot toj Marksovoj pretpostavci, Lewin je na po~etku dvadesetog veka prakti~no dokazao da se revolucijom mo`e osvojiti vlast u jednoj relativno nerazvijenoj zemqi. Kraj veka je pokazao da se u takvoj zemqi onakvo socijalisti~ko dru {tvo kakvo je Marks zamislio nije moglo izgraditi. Odstupawe od izvorne Marksove prognoze imalo je dalekose`-

³ Dmitrij Volkogonov: Lewin. Politi~ki portret, Slu`beni list SRJ, Beograd, 1998.

ne posledice. Iako Marksova koncepcija socijalizma u suštini nigde nije ostvarena, ona je ovom neadekvatnom realizacijom kompromitovana za duži period. Propast socijalizma dovela je do kompromitacije strategijskog planiranja budućnosti na nivou cele planete. Uprkos tome, novi uređivači sveta koji stoje iza koncepcije takozvanog "novog svetskog poretka" ponovo nastoje da unište svet.

Dok je Marks pretpostavljao da država u socijalizmu treba da slabi, ona je jačala. Nesumnjivo je da Marks socijalizam nije zamišljao kao društvo masovne represije, ukidanja individualne slobode i koncentracionih logora u kojima se obavljao ropski rad. Wegova vizija je pretpostavljala društvo u kome je sloboda pojedinca biti uslov slobode za sve. Ni takve, a ni one slobode koja je postojala u društvima liberalnog kapitalizma, nije bilo u Sovjetskom Savezu.

Lewin je dokazao da genijalnost praktičara i organizatora revolucije koja je uključivala i sposobnost da se izabere pravi trenutak za udar na građansku vlast, može da omogući da se vlast preuzme gotovo bez krvi. Ali problem je u tome što je krvi bilo kasnije. Lewin je dokazao da se vlast može osvojiti revolucionarnim metodama, ali ciljevi u ime kojih je tu vlast osvajao, nisu postignuti. Uprkos Marksovoj teorijskoj skepsi, Lewin je u jednoj nedovoljno razvijenoj zemlji nasilnim putem stvorio društvo koje je nazvao socijalističkim, ali ono u suštini nije bilo takvo. To je bilo totalitarno, strogo hijerarhijski organizovano, jednopartijsko, birokratizovano društvo, u kome su državni i partijski vrh bili stopljeni u jednom čoveku, volji neograničene vlasti. Takvo društvo objektivno je dovelo do kompromitacije cele socijalističke ideje. Ta ideja nema smisla ako za neno ostvarenje treba da budu ubijeni milioni ljudi, ako u neno ime milioni decenijama bivaju mučeni u radnim logorima, a krajnji rezultat je nesloboda i materijalna beda društvene većine. Cena u ljudskim životima koja je nametnuta da bi se većtačkim ubrzanjem društvenog razvoja ostvario jedan novi društveni sistem, svedoči o tome da taj sistem nije moguće izgraditi na takav način. Ili ga uopšte nije moguće izgraditi?

Onim što je prethodno izloženo ne tvrdi se da u socijalističkim društvima nije ništa pozitivno urađeno i stvoreno. Takvo tvrdjenje bilo bi gruba neistina. Ovde se stavka akcenat na stav da to što je stvoreno nije vredelo onoliko ljudskih života i patnji, koje su uložene u gradnju takvog društva, koje, uostalom, nije uspelo da na duži rok obezbedi sopstvenu autoreprodukciju. Osnovna civilizacijska dostignu-

ja koja su ostvarena u socijalističkim društvima mogla bi se postići i evolucionim razvojem, a tada bi sigurno bila trajnija. Ne mogu se zanemariti dostignuća na polju obrazovanja, koje je bilo besplatno i masovno, socijalne zaštite, zdravstva koje je takođe bilo besplatno, razvoja nauke i umetnosti. Kad je reč o razvoju nauke, ne treba gubiti iz vida da su se prirodne nauke razvijale slobodnije od društvenih, ali se ni one nisu uvek razvijale slobodno. Tako je, na primer, razvoj genetike u Sovjetskom Savezu zaustavljen iz ideoloških predrasuda. Društvene nauke su bile okovane ideološkom gvozdеном kapom. U kvičevnosti su nagrađivani ideološki "pravoverni" pisci. Socijalno i ekonomski je stimulirana slugerawska pozicija umetničkom stvaralaštvu. Ideološki kopolitički kriterijum je bio iznad estetskog.

Kada se obavlja kritičko preispitivanje Marksove teorije društva sa stanovišta vne praktične ostvarenosti u dvadesetom veku, ne bi trebalo zaboraviti da su u Marksovoj viziji boqeg društva našle specifični izrazi neke od osnovnih vrednosti koje su negovane u svim osnovnim istorijskim fazama razvoja ljudskog društva, u različitim tipovima društava, pa čak i u različitim religijama. To su, pre svega, sledeće vrednosti: ljudska jednakost i socijalna pravda, sloboda i dostojanstvo ličnosti, povezivanje slobode pojedinca sa slobodom društva tako da jedna uslovljava i pretpostavlja drugu, ekonomska sloboda kao uslov i individualne, i društvene slobode, ukidanje ekonomske eksploatacije kao odnosa koji reprodukuje neslobodu u društvu. Glavni problem nije bio u teorijskoj vrednosti Marksovih ideja, već u njihovoj praktičnoj primenljivosti na određenom stupnju društveno istorijskog razvoja. Pokazalo se da se ideja slobode pojedinca nastojala da ostvari izgradnjom totalitarnih društava u kojima je pojedinac bio manje slobodan nego u društvima liberalnog kapitalizma, iako su, prema Marksovom teorijskom konceptu, kapitalistička društva istorijski niže faze u razvoju društva od socijalističkih društava.

A sada ću eksplicirati glavni razlog zbog koga smatram da je i Marks kriv za neuspešnu realizaciju svojih ideja. Ta krivica se sastoji u tome što je u svoju projekciju boqeg društva Marks ugradio nasiqę kao bitnu pretpostavku, čime je imanentno osporio sve velike ideale u ime kojih je delovao. Osnovni problem realizacije Marksovih ideja o društvu proisticao je iz nasičnosti kojom su one trebale da se realizuju. Nasiqę kao sredstvo za društveno oslobađanje ličnosti, pokazalo se kao lek koji je bio gori od bolesti. Drama Marksovih

ideja je drama ponora koji zjapi između velikih ideja i njihovog ostvarenja. Pogrešni pokušaj ostvarivanja velike ideje devalvira vrenu sučinu. Najveći neprijatelj velike ideje ~esto je baš vrenost ostvarenja. U procesu ostvarenja postupci vođeni idejom po pravilu gube raniju unutrašnju, prvobitnu vezu sa vrom. Istorijska praksa ostvarivanja velikih ideja svedoči o tome da se u procesu njihovog ostvarivanja ~esto poseže za niskim i neadekvatnim sredstvima. Niska sredstva nužno devalviraju uzvišene ciljeve.

Karakteristike socijalističkih revolucija ugradile su degenerativne komponente i u društva koja su posle njih nastala. Jedna od glavnih je tiranski futurizam. U socijalističkim društvima zbog zamicanja srećne budućnosti neroljenih generacija radikalno se obezvređuju i masovno se uništavaju ~ivoti pripadnika savremene generacije. ~itavom sovjetskom društvu je bila nametnuta ideja da svi ~ive u ime boće budućnosti, za koju se tadašnji građani tih društava moraju ~rtvovati. Sovjetski rukovodioci su davali i precizne datume ulaska sovjetskog društva u komunizam. Kad su mnogi (naravno, oni koji su pre~iveli) posle decenija postojanja socijalizma uvideli da se obećani ideali ne ostvaruju, već postaju sve udaqeniji, nosioci vlasti i ovlašćeni ideolozi su pomerali u budućnost ciljeve od kojih su neki trebalo da budu ostvareni već tada. Mogućnost stalnog pomeranja proklamovanih ciljeva u neizvesnu budućnost bio je na~in pomoću koga se spre~avalo javno osvešćivanje naroda o stvaru u kome se nalazi. Problemi, kao na primer, nacionalizam, kriminalizacija društva, ~ak i zemqotresi i avionske nesreće, "revolucije" su zabravivawem javnog govora o vima. Taj politički futurizam je bio tiranski zato što je ~itavom društvu dr`avnom silom nametnuta ideja da svi moraju verovati u tu boću budućnost koja se stalno udaquje. Ko sumva - protivnik je sistema i podlo`an je represiji.

Op~iwujuća zamka boće budućnosti zahvatila je i deo stvaralačke prakse. Tiranski socijalni futurizam lako je našao saveznika i u umetničkom futurizmu. U prvoj fazi postojanja sovjetskog društva, javqaju se avangardni umetnički pravci futurizam i budetqanstvo. ~ak i kada osnovna stvaralačka usmerenost ovih umetničkih pravaca nije bila ideološki motivisana, ona se ipak dobro slagala sa tiranskim futurizmom sovjetske dr`ave.

Jedno od osnovnih istorijskih iskustava koje je ~ove~anstvu dao dvadeseti vek nesumwivo dovodi u pitanje opštu civilizacijsku opravdanost društvenih revolucija. U socijalističke revolucije se polazilo zato da bi se stvorilo društvo

tvo koje je trebalo da bude bože od kapitalisti~kog, pravednije od wega pa zato i moralnije, slobodnije pa zato i primerenije su{tinskim potrebama qudske prirode. Zar su milioni mrtvih bili potrebni da bi se dokazalo da su socijalisti~ke zemqe sposobne za ono isto za {ta su se pokazale sposobnijim mnoge kapitalisti~ke? Ako se, na primer, razmotri realizacija socijalne politike jedne [vedske, lako }e se uo~iti da je ona bila neuporedivo "socijalisti~kija" od one koja je ostvarena u svim socijalisti~kim zemqama. Revolucione promene nisu dovele do ostvarenja ciljeva u ime kojih su revolucije zapo~ete. Osim toga, one su ostvarivane po cenu ogromnih gubitaka u qudskim `ivotima, a oni su nenadoknadivi. Uni{tavawe miliona u ime zami{qene budu}e sre}e ~oveanstva pokazalo se uzaludnim. I u krajvoj liniji - besmislenim. I upravo uzaludnost i besmislenost qudskih `rtava koje su nenadoknadive, glavni je argument protiv nasilnih dru{tvenih revolucija, pa bile one socijalisti~ke, kapitalisti~ke, fa{isti~ke ili muslimansko-fundamentalisti~ke.

Jo{ jedan bitan argument osporava opravdanost nasilnih dru{tvenih revolucija. Svaki masovni dru{tveni sukob (dru{tvena revolucija, gra|anski rat, rat me|u dr`avama) bitno degradira osnove civilizovanog pona{awa, osloba|aju i prostor za neka`weno delowawe zlo~ina~kih, pa i patolo{kih nagona, ali dovode i i normalne qude u situacije u kojima i oni bivaju prinu|eni da postupaju zlo~ina~ki. Takva zbivawa daju socijalnu formu i dru{tveno opravdawawe za zlo~ina~ko postupawawe. Dru{tveni sukobi rapidno kriminalizuju veliki deo dru{tva. Politi~ki, ekonomski, nacionalni, religijski motivisani zlo~ini obesmi{quju qudsko dru{tveno postojawawe i svedo~e o tome da ~oveanstvo kao celina jo{ nije sazrelo za racionalno ure|iwawe me|uqudskih, me|unacionalnih i me|udr`avnih odnosa. Scene iskasapqenih le{eva, prizori klawa i se~ewa glava `ivim qudima, koje su gledaoci televizije ~itavog sveta posmatrali u posledvoj deceniji dvadesetog veka - dovoqan su dokaz za to.

[ta onda ostaje onima koji su shvatili da su revolucije, po pravilu, zlo~ina~ke i da one uni{tavaju mnogo qudi za nezvesne ciljeve? Ostaje evolucionini proces postepenog, organskog, civilizacijskog razvoja dru{tva, u skladu sa wegovim prirodnim fazama. Istina, ratovi me|u dr`avama ote`avaju i usporavaju taj razvoj. Ali revolucije dodaju nove prepreke osnovnom civilizacijskom toku ~oveanstva.

Dosada{wa istorijska praksa ~oveanstva je pokazala da se dru{tvo koje pretenduje na to da zaista bude novo, ne mo`e

izgraditi naglo, za vreme kraje od onog koje nameće prirodni tok civilizacijskog razvoja. Logika civilizacijskih procesa traži i u krajvoj liniji iznudi određene pretpostavke za razvoj svakoga društva.

Evolutivni razvoj umaruje istorijske situacije u kojima se oslobađa društveni prostor za socijalno stimulirano oslobađanje ljudskog zločinačkog ponašanja, za ubijanje u ime nacije, političke ideje i religijskog opredeljenja. Iako nije osnovano pretpostaviti da je zločinstvo tokom svog budućeg istorijskog razvoja u potpunosti iskoreniti zločinčko ponašanje, nesumnjivo je da ono ima objektivne mogućnosti da radikalno umari prostor za manifestovanje takvog ponašanja. A zlo je, nažalost, mnogo dublje ukorenjeno u zločinčevoj prirodi nego što su pretpostavljali racionalisti i prosvetitelji osamnaestog veka.

Ideja socijalističke revolucije je decenijama agresivno propagirana i idealizovana u komunističkom pokretu. Ideja društvene evolucije je ostala na margini teorije društva u svetu. U velikom delu javnosti, pa i one intelektualne, usajenno je uvereno da bez revolucionarnih skokova nema društvenog napretka. Ali neki istraživači su utvrdili da bi i carska Rusija, da nije bilo oktobarske revolucije, mogla da se mnogo brže razvija. Neki pokazatelji svedoče o poverljivom trendu ekonomskog razvoja Rusije uoči prvog svetskog rata i revolucije. Ruski ekonomista dr Vadim Pervišin u članku "Gubici Rusije u neobjavljenom ratu"⁴ navodi o tome važne, a nedovoljno istražene podatke. U poređenju sa Nemačkom, Engleskom, Francuskom i SAD Rusija je 1913. godine imala najbrži tempo rasta industrije, pooprivrede i transporta koji je iznosio oko 10% godišnje. U to vreme Rusija je imala i najviši koeficijent prirodnog porasta stanovništva koji je bio najveći u svetu: 2,38%. Prvi svetski rat je nesumnjivo mnogo unazadio Rusiju, ali je to još više učinila oktobarska revolucija. Jer kad se udruže rat i revolucija, posledice po zemlju u kojoj se to dogodilo bivaju katastrofalne. O tome svedoči i iskustvo Jugoslavije.

Posle raspada socijalizma i Sovjetskog Saveza, Rusija je od 1991. do 1997. imala katastrofalne populacione gubitke, koje precizno navodi Pervišin. Populaciona katastrofa prajena je i drugim lošim procesima u društvu. Prema istraži-

⁴ Vadim Pervišin: "Gubici Rusia u neobjavljenom ratu", Mlada garda, br.9, 1998, Moskva.

vavima zdravstvenog stawa Rusije, tih godina je svaki treći u~enik pokazivao odstupawe od normale, prema pokazateqima neurolo{ko-psihi~kog stawa. Za pomenutih {est godina ~etrdeset puta se uve}ao broj obolelih od si filisa. U to vreme Rusija je zauzela prvo mesto u svetu po broju abortusa i razvoda. Svaki peti stanovnik Rusije je invalid. Od sto novoro|en~adi samo se 36 mogu smatrati zdravim. Od 1998. godine katastrofalni trend izumirawa stanovni{tva Rusije postepeno se zaustavqa. Ove i mnoge druge negativne karakteristike dru{tvenog razvoja Rusije nisu neposredno uslovene oktobarskom revolucijom, ali jesu wene posredne i dalekose`ne posledice. Pervi{in zakqu~uje da se protiv Rusije u tobo`e mirno vreme vodi neobjavqeni rat do istrebgewa. Posebno je zanimqivo uporejewe koje Pervi{in obavqa posle izno{ewa brojnih {okantnih podataka o krizi Rusije. On pokazuje da se u vremenu od 1991. do 1998. ostvaruje gotovo sve {to, kao strategijski ciq, sadr`i Hitlerov tajni "Generalni plan OST" koji je datiran 28.05.1940. godine.

Istorija ~ove~anstva u dvadesetom veku je na posebno o~igledan na~in pokazala koliko je opasno mewati svet na silu, brzo, i na osnovu apsolutizovanih ideja. U takvom poku{aju mewawa sveta le`i jedan paradoks. Akciju za ishitreno mewawe sveta lak{e pokre}e fanati~na privr`enost jednoj ideji nego kriti~ki skepticizam koji sugerije kolebawe izmeju brojnih idejnih opcija. Takav fanati~ki dinamizam poguban je za mnoge komponente dru{tvenog razvoja, a pre svega za kulturnoumetni~ko i nau~no stvarala{tvo i za sve one produkte duha kojima pogoduje mirno sazrevawe.

Sudbina budu}nosti kulture bilo koga naroda, ali i ~ove~anstva u celini, zavisi od toga da li dru{tveni razvoj te~e kontinuirano, u skladu sa unutra{nim zakonitostima i uslovnostima dru{tva u odrejenoj fazi wegovog istorijskog razvoja, ili se odvija u nasilnim prekidima, u neprirodnim skokovima. Tako, u su{tini, ne samo sudbina svakog dru{tva, ve} i sudbina svake kulture zavisi od toga da li }e se dru{tvo razvijati evoluciono ili revoluciono.

U marksisti~ki orijentisanoj teoriji kulture dru{tvena revolucija (u ovom slu~aju socijalisti~ka) se automatski smatra generatorom revolucije u kulturi i u umetnosti. U okviru kulture, umetnost je posebno osetqiva na nagle promene svoqa kontinuiranog, prirodnog razvoja. Ako se bez ideolo{kih predrasuda razmotri uticaj dru{tvenih revolucija na razvoj umetnosti, vide}e se da ne postoji nikakav paralelizam izmeju dru{tvenih revolucija i revolucija u umetnosti. Francuska

revolucija nije donela revoluciju u francuskoj umetnosti. Sovjetska socijalisti~ka revolucija nije donela revoluciju u umetnosti Sovjetskog saveza. Oktobarska revolucija je ve{ ta~ki presekla tokove razvoja ruske umetni~ke avangarde koja je ostvarila uticaj na ~itavu umetnost Evrope. Osim toga, umetnost u Sovjetskom savezu nikada nije dostigla visoke domete u pojedinim umetni~kim vrstama koje je dostigla umetnost carske Rusije. U Sovjetskom savezu nisu dostignuti, a kamoli nadma{eni Pu{kin, Gogol, Tolstoj i Dostojevski.

Posle du`ih istra`ivawa nejednakog odnosa izme|u razvoja dru{tva i razvoja umetnosti, utvrdio sam da na taj nejednaki odnos deluju ~etiri osnovna faktora, koji se me|u sobom nalaze u slo`enoj i varijabilnoj vezi. To su: a) stepen ekonomskog razvoja dru{tva, b) odnos dru{tva prema umetnosti, v) postojawe pojedinaca talentovanih za umetni~ko stvarawe i g) kontinuitet kulturno-umetni~kog razvoja.⁵ Kada je re~o faktoru kontinuiteta kulturno-umetni~kog razvoja, do{ao sam do zakqu~ka da su za razvoj umetnosti najpovodniji oni uslovi, koji obuhvataju veliku slobodu stvarala{tva u dru{tvu, visok stupaw ekonomskog razvoja koji obezbe|uje {iroku materijalnu osnovu za umetni~ku produkciju i rad talentovanih pojedinaca, kao i dugotrajni, kontinuirani kulturno-umetni~ki razvoj. Ako bilo koji od ovih faktora izostaje, ili ima umaweno delovawe, uslovi za razvoj umetnosti se pogor{avaju. Tako naprimera, umetnost u bogatom dru{tvu u kome umetnost nije slobodna, ima lo{ije uslove za razvoj nego umetnost u mawe bogatom dru{tvu u kome je ona slobodna.

Po razvoj umetnosti su najpogubniji nasilni prekidi umetni~kog stvarala{tva ~iji se uzroci nalaze van sfere umetnosti. To su naj~e{e ratovi i dru{tvene revolucije. U ratovima i revolucijama ginu i umetnici, uni{tavaju se kulturna dobra, su`avaju se ili ukidaju materijalni uslovi za rad kulturnih i umetni~kih institucija. U periodima koji neposredno slede ove prekide kontinuiteta, ote`ani su uslovi za ostvarivawe dela visoke umetni~ke vrednosti. Osim duhovnih i fizi~kih trauma, materijalnih li{avawa i neda}a druge vrste, obi~no se u tim periodima javqa pove}ana instrumentalizacija umetnosti od strane vladaju}ih dru{tvenih snaga.

Iskustvo razvoja dru{tva u dvadesetom veku sugerije op{ti zakqu~ak da je dru{tvena evolucija civilizacijski i kulturno produktivnija od dru{tvenih revolucija. Evolucija

⁵ Milan Rankovi}: Op{ta sociologija umetnosti, str. 104-110.

ne zahteva masovne qudske `rtve da bi se nasilnim putem, ve{ta~ki ubrzavao dru{tveni razvoj. Ubrzavawe dru{tvenog razvoja mogu}e je i u demokratskim dru{tvima, ali samo u onoj meri koju dopu{ta dati stepen razvoja dru{tva, uz uslov da se time ne poremete osnovni tokovi dru{tvenog razvoja. Ako se ubrzawe dru{tvenog razvoja nastoji da ostvari usavr{avawem postoje}ih, proverenih dru{tvenih mehanizama i institucija, i postepenim uvo|ewem novih na mesto zastarelih, onda to ne}e prouzrokovati `rtve, bilo materijalne, bilo qudske. Najzad, evolutivni razvoj dru{tva pogoduje razvoju kulture i umetnosti, a revolucionarni skokovi kojim se prekidaju prirodni ciklusi kulturnih tokova nanose veliku {tetu tome razvoju, usporavaju}i ga i ograni~avaju}i ga.

Milan Ranković, Belgrade

REVOLUTION, EVOLUTION AND CULTURE

Summary

The paper offers a global critical analysis of social revolutions (primarily socialistic) with special reference to their influence upon the development of art and culture. The ideologists and the protagonists of revolutions attempted to make the mankind happy by force, with great sacrifices, violating the natural course of events and skipping the unavoidable phases of social evolution. The sphere of spiritual creativity, culture and art, are the main losers in social revolutions. The experience gained from the development of the society in the 20th century suggests a general conclusion that, from the civilizational and cultural point of view, social evolution is more productive than social revolution

Key words: revolution, evolution, culture, art, criticism of social revolutions